

Oponentský posudok habilitačnej práce Ing. Miloša Dudáša, CSc.

DREVENÉ ARTIKULÁRNE A TOLERANČNÉ CHRÁMY NA SLOVENSKU

Predkladanej habilitačnej práci Ing. Miloša Dudáša, CSc. predchádzalo viacero výskumných úloh, ktoré mali pozoruhodné výstupy: nielen v publikačnej činnosti, ale za najzávažnejší výsledok možno považovať zaradenie troch drevených artikulárnych kostolov spolu s piatimi gréckokatolíckymi kostolmi do Európskeho kultúrneho dedičstva. Už samotný tento fakt prezrádza, že argumentácia bola na vysokej odbornej, profesionálnej úrovni.

Habilitačná práca má už knižné vydanie vo vydavateľstve Tranoscius, takže máme pred sebou uzavreté, kompletne a komplexné dielo.

Práca má niekoľko kapitol: Kapitola o doteraz publikovanej literatúre, historické východiská, reformácia, kapitola, venovaná najstarším dreveným evanjelickým kostolom, ťažisková kapitola predstavuje jednotlivé zachované drevené kostoly, v nasledujúcej kapitole autor predstavuje tolerančné kostoly z dreva a záverečné zhrnutie témy.

Prvá kapitola o stave poznania pred r. 1918 mapuje stav vedomostí o pamiatkach, pripravovanom súpise pamiatok v Uhorsku, prináša aj obrazový materiál historika Viktora Miškovského, ktorý v 19. st. kreslil pamiatky, obrázky od fotografov - prvých dokumentaristov z počiatku 20.st. Je pozoruhodné – autorovi sa podarilo vypátrať aj tých málo existujúcich zmienok o drevených protestantských kostoloch.

Počas prvej ČSR sa vytvoril Vládny komisariát pre zachovanie umeleckých pamiatok na Slovensku na čele s architektom Dušanom Jurkovičom. Obrovskej úlohe - nepoznanej aj profesionálnej aj ľudovej architektúre Slovenska venovali pozornosť najmä českí pamiatkári a v prvom rade si všímali drobné gréckokatolícke kostolíky východného Slovenska v Karpatskom oblúku. K nim ich patrilo omnoho viac, pretože súčasťou prvej republiky bola aj Podkarpatská Rus. Aj dreveným rímskokatolíckym a evanjelickým artikulárnym kostolom venovali vtedajší odborníci pozornosť. S veľkým nadšením a očarením svojimi fotografiami zmapoval profesionálnu, ale aj ľudovú architektúru Slovenska český fotograf a filmár Karol Plicka.

Po r. 1945 uvádzaný prehľad publikácií jasne dokumentuje politickú atmosféru, do ktorej sakrálna architektúra vôbec nepatrila – a tak sa sprvu objavilo niekoľko kníh, ale po roku 1948 takmer nič, alebo na sakrálnej pamiatkach si autori všímali a dokumentovali skôr technické riešenia. Po r. 1989 sakrálna architektúra už nebola ideologicky nevhodná – a tak sa tomuto zanedbávanému, ale veľmi cennému dedičstvu začala venovať aj publikačná pozornosť. Autorovi pravdepodobne neušla ani jedna publikácia.

V kapitole Drevená sakrálna architektúra na Slovensku predstavuje autor drevo ako častý stavebný materiál nielen obytnej, ale aj sakrálnej architektúry všetkých troch konfesií a dokladá, že kostoly z dreva sa až neskôr nahrádzali architektúrou murovanou. (*Uvádza ich v chronologickom slede, ale aj podľa konfesií a všetky najstaršie – Hervartov, Tvrdošín.. boli až do odobratia evanjelické, a preto novšie rímskokatolícke, postavené o viac ako dve storočia neskôr - Hraničné, M.Franková, H. Bzová majú celkom iný výraz. Ostala by som pri chronológii v tejto kapitole*).

Nasledujúca kapitola sa venuje reformácii, ako novému fenoménu v histórii kresťanstva, a vysvetľuje podmienky, ktoré spôsobili vznik a vývoj reformačných myšlienok ako následok nespokojnosti so stavom cirkvi, a predstavuje aj najvýznačnejšie osobnosti reformácie. V ďalšej časti ukazuje, ako sa tieto nové názory a požiadavky premietli do novej koncepcie sakrálneho priestoru.

V kapitole o najstarších evanjelických kostoloch prináša autor dôkladnú historickú analýzu a dokladuje, že drevené kostoly boli takmer samozrejmé v dedinách severných stolíc, kde drevo bolo samozrejším a najčastejším stavebným materiálom a dokumentačnou argumentáciou napráva zaužívaný názor, že až artikulárne kostoly sú najstaršími kostolmi z dreva. Pretože pôvodné drevené kostoly až v neskorších časoch nahrádzali murovanými. Na príklade oravských kostolov, ktoré sú dnes umiestnené v múzeách v prírode je tento pohľad presvedčivý a pôvod kostolov je celkom presný.

Ďalšia kapitola o situácii, ktorá viedla k šopronskému snemu by mohla trochu plastickejšie predstaviť celé storočie konfesiónalých vojen a márne snahy o dodržanie podpísaných sľubov o slobode viery v mierových rokovaníach na záver opakovaných povstaní. Možno by boli predstaviteľnejšie skromné ústupky, sformulované v artikulách snemu v Šoproni. Dovolenie postaviť na vlastné náklady za hradbami miest cca 50 kostolov z dreva a počas jednej sezóny, takže za necelý rok namiesto odobratých 888 murovaných, stredovekých kostolov, ktoré stáli uprostred miest a boli chránené hradbami, ktoré boli ústupkami pre nespokojných protestantov - teda ešte stále väčšinovej kofesii - by boli zreteľnejšie a plastickejšie pre čitateľa, ktorý sa v histórii orientuje iba veľmi povrchné.

Precízne spracovanou časťou kapitoly je pojednanie o výstavbe jednotlivých kostolov na určených miestach, kde Ing. Dudáš, CSc. prináša informácie o kostoloch, ktoré zanikli, či boli po Tolerančnom patente nahradené murovanými. Hovorí aj o donátoroch, staviteľoch a prináša aj zobrazenia zaniknutých kostolov.

Súvislosti s európskym vývojom protestantskej architektúry objasňuje kapitola o drevených kostoloch v Sliezske, kde zažili protestanti kruté prenasledovanie a kde bola povolená výstavba niekoľkých kostolov z dreva – netrvácneho materiálu, ktoré sa aj zachovali. Sú staršie a pôdorysne nadväzujú na princípy kamennej gotickej architektúry. Pôdorys gréckeho kríža, ktorý sa rozšíril v severských protestantských kráľovstvách mohol byť inšpiratívnym vzorom pre naše artikulárne kostoly.

Najdôslednejšie a najpodrobnejšie je spracovaná rozsiahla ťažisková kapitola, ktorá predstavuje jednotlivé artikulárne kostoly aj s historickým zázemím a dokonalým architektonickým popisom až po detaily. Hovorí aj o technickom stave, čím predstavuje autentičnosť zachovaného diela a tým aj zdôvodnenie jeho zapísania do fondu Európskeho kultúrneho dedičstva UNESCO.

Tri najcennejšie, ktoré spĺňajú všetky kritériá, sú zaradené na začiatok: Kežmarok, Leštiny, Hronsek. S veľkým zánietením sú napísané dejiny každého kostola – veď každý je akoby osobnosťou veľkého významu. V tejto časti sú spresnené datovania kostola i jednotlivých úprav, či opráv. Nielen architektonickému rozboru a technickým hodnotám, špecifikám a zvláštnostiam riešení jednotlivých objektov je venovaná veľká pozornosť. Precízne sú zozbierané aj listinné dokumenty, ktoré ukazujú otázky a problémy, s ktorými sa stavebníci museli boriť. Okrem grafickej dokumentácie a historických vyobrazení, kresieb, akvarelov, všetky kostoly ilustruje bohatý a perfektne odborne vytvorený fotografický sprievod.

Posledné dva kostoly – Istebné a Paludza nemajú rovnaké predpoklady a ani v budúcnosti – zrejme – nebude možné zaradiť ich do fondu Európskeho kultúrneho dedičstva. Kostol z Veľkej Paludze – dnes Lazisko - Svätý Kríž, je prenesený a postavený na novom mieste a príliš mnoho pôvodného materiálu z tohto výnimočného kostola sa muselo nahradiť novým. Kostol v Istebnom by mal rovnaké šance ako Leštiny, keby neodbornými stavebnými úpravami a obnovou neboli narušili a zničili jeho architektonické a umelecké hodnoty. Ak by sa v budúcnosti už nepodarilo napraviť tie znehodnocujúce zásahy, jeho osud by mal slúžiť ako výstraha pred nedočkavou aktivitou neodborných nadšencov.

Ku kostolu v Leštinách iba poznámka na okraj – študenti našej fakulty doskovým oplatením nahradili biedne železné ohradenie kostola, ktoré bolo aj zábradlím – aké sprevádza vstupné schodište (dokumentácia existuje). Vyriešili ho ako ateliérovú prácu, ktorú z nadšenia realizovali v Leštinách celé leto a zbor im poskytol iba ubytovanie a stravu. A hoci viac dreva nebolo, krádeže sa nezopakovali. Možno si zaslúžili pozitívnejšie zhodnotenie. To historické opodstatnenie má aj Paludza, kde kostol je obopnutý drevenou ohradou.

Aby bola skompletizovaná téma drevených evanjelických kostolov, v záverečnej kapitole sú uvedené a aj zdokumentované zaniknuté kostoly, ktoré si zbory postavili po Tolerančnom patente a jediná, dodnes živá modlitebňa v Dúžave. Ostáva dúfať, že na znovupostavenie dreveného, zrubového kostola z Podhorian v Spiši, sa v Múzeu slovenskej dediny v Martine nájdu financie skôr, ako sa v depozite rozpadne.

Už na začiatku knihy je sformulovaný názor o definícii kostola a chrámu. Keďže tieto dva pojmy presne rozlišujeme a aj v Slovníku slovenského jazyka sa vymedzuje pojem kostol ako sakrálna stavba, ktorá má menšie, alebo malé rozmery a preto existuje aj v zdobneline – kostolík, na rozdiel od chrámu, ktorý je veľkou sakrálnou stavbou a slovenčina zdobneliny slova chrám nepozná, je ťažké nazvať gréckokatolícke kostolíky východného Slovenska chrámami. Aj artikulárne kostoly, či kostol v Dúžave je ťažké nazvať chrámom. Aj keď v synonymách sa pod týmto pojmom napĺňa predstava duchovného priestoru. Používaním pojmu chrám na drevené kostoly sa do zaužívaného názvoslovía zanáša nejasnosť a zmätok.

Veľkým prínosom predkladanej publikácie je mnoho spresňujúcich vyjadrení. K nim patrí napr. znenie artikúl, ktoré nehovoria o povinnosti stavať výlučne z dreva, či použiť iba drevené klinec. Niektoré kostoly boli aj murované, či aspoň sčasti. Autor vysvetlil spôsob konštrukcie drevených kostolov a tým sa vyjasňujú niektoré zaužívané tvrdenia.

Knihou Ing. Miloša Dudáša, CSc. o drevených artikulárnych a tolerančných kostoloch na Slovensku predstavuje komplexne a zodpovedne spracovanú tému, ktorá prináša mnoho nových, známych i neznámych faktov. Navyše celú knihu dopĺňa kvalitný obrazový sprievod, čím sa stala veľmi hodnotnou publikáciou, ktorej možno želať aj čitateľský úspech.

A rovnako autorovi k úspechu knihy odporúčam

udeliť titul docent

V Lipt. Porúbke, júl 2013

